

– Мої вітання, панство. Це програма «Шлях до себе», мене звати Лєна Чиченіна. У ній ми розповідаємо про те, як Радянський Союз вплинув на наше життя та різні галузі. Програма виходить за підтримки Українського культурного фонду. Сьогодні ми говоримо про кіно з кінознавцем Сергієм Тримбачем. Доброго дня.

– Доброго здоров'я всім.

– Пане Сергію, я розумію, що 25 хвилин – це страшенно мало, щоб поговорити і про Радянський Союз, що там відбувалось у кіно, і про те, що існує зараз. Але ми спробуємо. Почнемо, напевно, з двадцятих років, адже багато людей не знає, що тоді було дуже круте кіно, яке потім трішечки «загнулось». Розкажіть, як усе відбувалось впродовж цих сімдесяти років? Довженко, Дзига Вертов і так далі, та як воно розвивалось до дев'яностих.

– Кіно в Україні, на українському матеріалі, знімалося ще до 1917 року. Але це важко назвати українським, це радше було опереткове кіно. Навіть «Тарас Бульба» був знятий, десятихвилинна картина. По-справжньому українське кіно починається у 1922 році. Сто років буде наступного літа. Це ВУФКУ – Всеукраїнське фотокіноуправління, прабатько нинішнього Держкіно. Але була суттєва відмінність: вони не брали гроші з державного бюджету.

– Тобто голлівудська модель була.

– Так, самоокупна. Вони почали з того, що закупили права на німецькі фільми, пакет, і продали його в Росію, хоч тоді вже був Радянський Союз. Але Україна, як відомо, у двадцятих роках зберігала свою культурну автономію, і ВУФКУ було незалежною від Москви організацією. Тому у фільмографічному довіднику про чимало українських фільмів двадцятих років написано, що вони не збереглись або заборонені. Але заборонене не в Україні, а в Москві. І що тоді зробило ВУФКУ? Збудувало Одеську кіностудію. Вона там була до цього, звичайно, але її розбудували. Створили у Києві нинішню кіностудію Довженка.

За кілька років з'явилися зірки і європейської режисури. Довженко за три роки пройшов шлях від початківця до європейської знаменитості. Знаменитості, звичайно, не в широких народних масах, а серед інтелектуалів. Усе змінилося у тридцяті роки, коли Сталін та іже з ними почали все це централізувати. ВУФКУ ліквідували, всі бразди правління переведені до Москви. Це спричинило катастрофу. По-перше, різко зменшилась кількість фільмів, по-друге, вони стали чисто радянськими, там України дуже часто не було. Довженко, як відомо, рятувався у Москві, як це не парадоксально. Але коли йому замовили фільм «Щорс» про героя громадянської війни, завдання полягало у тому, що це

мав бути українізований герой. Адже до того виходило так, що герої якісь із Москви, з півночі сюди опускались.

А от у Сталіна замовлення було протилежне. Довженко повертається до Києва, очолює кіностудію, яка тепер має його ім'я. Здається, у 1938 році Україну очолює Хрущов, і Довженко доволі швидко стає одним із його наближених. Довженко переконує Хрущова, що ось, подивіться, студія у Києві не робить фільми українською мовою, а російською. До того ж всі не на українському матеріалі. Юлія Солнцева, дружина Довженка, це зафіксувала у своїх спогадах. І вона, росіянка, обурювалась так само. Довженко робить «Щорса» ще й українською мовою. Він навіть хотів здавати цей фільм Сталіну. Залишився лист, де він пише, щоб подивилися українською мовою. «Богдан Хмельницький», ціла низка фільмів тоді з'являється. Сам Довженко запускається з фільмом «Тарас Бульба», але усе обриває війна. Під час війни він потрапляє у немилість до Сталіна у зв'язку з кіноповідстю «Україна в огні», і його вплив мінімізується.

- **А от до дев'яностих років що відбувалося? Я бачу, що ми цитуємо російські та радянські фільми, наприклад, «Москва слезам не верит» тощо. З нашого україномовного, саме радянського, ми цитуємо хіба «За двома зайцями». Чому не було масових україномовних фільмів? Або було мало.**

– Все, що популярне, мусило бути російською мовою. До того ж з російських культурних центрів. До речі, був певний поділ: студія «Мосфільм» робила фільми більше орієнтовані на масову аудиторію, а «Ленфільм» – для інтелектуалів. Тому мосфільмівськими були Гайдай, Рязанов. Але зауважте, що ці стрічки, які здобували таку популярність, як правило, не підтримувались державою. Мовляв, вони мало працюють на ідеологію. А тоді кіно мало бути ідеологічним. Так от на українські кіностудії навантаження було таке: ви повинні робити ідейно витримані фільми. З цим погано складалося, бо все, що було – я з дитинства добре пам'ятаю – про сталеварів, колгоспників. Ми це кіно ігнорували.

А от, скажімо, колосальний фільм «За двома зайцями» Віктора Іванова. Здавалося б, після цього ця людина повинна заохочуватись, знімати комедії. Ні. Він після того взагалі п'ять років не знімає кіно. Не тому що він не хотів, а тому що все бракувалося. Якщо людина визначилася як успішний комедіограф – одразу йому бар'єри. Тому що це не мало бути з України. Найуспішніший кінопроект, так скажемо, – українська поетична школа. «Тіні забутих предків», «Камінний хрест», «Вечір на Івана Купала» Юрія Іллєнка, «Білий птах з чорною ознакою». Ці фільми – міфопоетичне кіно, адже вони засновані на

національних міфах. Спричинилось до того, що це було розгромлено спеціальною постановою пленуму ЦК Компартії України 1974 року. Тому що українська національна міфологія не мала розвиватись, не мала впливати. «Тіні забутих предків» став символом зла, ворожості. Здавалося б, фільм заснований на етнографічному та етнічному матеріалі, але вони відчували, що це авангардне кіно.

– **Сучасне кіно.**

– Так, сучасне. Один з московських критиків написав статтю «Архаїсти или новаторы?».

– **А давайте ми поговоримо про ідеологію зараз. Багато ведеться розмов про наше патріотичне кіно. Яке безпосередньо так називається та фінансується Мінкультом, або просто якась абстрактне патріотичне. Часто – моє оціночне судження – це є кон'юнктура, люди приходять на замовлення Держкіно, їм дають гроші. Вони знімають, абсолютно не маючи ніяких почуттів до цієї країни, кіно з плакатними образами, як було у Союзі. Чому це досі з нами відбувається?**

– Взагалі кажуть, що в американському кіно ніякої ідеології немає, але це не так. Я колись бачив збірку голлівудських фільмів рубежу сорокових-п'ятдесятих років. Це те саме радянське кіно. Якщо у радянських фільмах поганим було ЦРУ, то там – КГБ. Якщо виявляли, що якась спеціальність військова страждає, ніхто не хоче туди йти – Пентагон дає велику суму грошей і роблять фільм. Все, питання вирішене. Це ідеологія, чи ні? Зовсім усунутись від ідеології, мабуть, не вдається. Не хочете працювати на свою ідеологію – будете споживати та опромінюватись чужою. Інша річ – якість.

– **Тільки хотіла це запитати.**

– Недавно показали фільм «Вітер зі Сходу». Це документальне кіно, здавалося б, патріотичне. Картина знята Катериною Степанковою – дочкою Ади Роговцевої та Костянтина Петровича Степанкова. Це про театр, акторів, які їдуть на Донбас. Але це родина, там родинні почуття, вони заражаються цією родинністю і так далі. От приклад хорошого патріотичного кіно. Патріотизм повинен бути. Або «Чорний ворон» за повістю Василя Шкляра. Фільм з багатьох причин не вийшов.

– **Його критикували.**

– Він історію розказує, яку ми повинні знати. Патріотичне кіно, як на мене, – це насамперед кіно, яке вибудоване на певних історичних сюжетах. Але є Антоніо Лукіч, його картина «Мої думки тихі». Це як фільм Данелії – подобалось

інтелектуалам та масовому глядачеві. Такий ідеальний варіант, коли фільм усім подобається. Опущено на матеріал нашого сьогоденного, буденного життя, і водночас він тонкий та добре зіграний Ірмою Вітовською. Вона ще раз довела, що є блискучою актрисою. До речі, основа Голлівуду в чому? Міфологічний персонаж. Сьогодні вмикаєш телевізор, а там представляють чергову зірку. Це неправда. Зірка – це актор, актриса, що має певний міф про себе, який розвивається. Ірма вже має такий статус, близький до цього. А Іван Миколайчук, наприклад, такого статусу не мав. Блискучий актор, але його затискали, стримували, щоб цей міф не працював.

– Чому мало таких таких стрічок, як зняв Антоніо Лукіч? Кіно, яке водночас буде зрозуміле всім. Чому таке засилля артгаусу у нас? Можливо, це теж наслідки того періоду поетичного кіно?

– Це не тільки в Україні, у всьому Радянському Союзі. У ВГІКу кілька поколінь готувались Тарковські. Всі хотіли бути Тарковським, а ніхто не хотів бути Гайдаєм. Здавалося, який колосальний успіх його комедій, популярність. І в інституті Карпенка-Карого так само виховували. І досі це працює, але менше, тому що зараз у нас впроваджується продюсерська модель кіно. У нас, правда, більшість продюсерів хочуть мати державні гроші.

– Щоб потім можна було не віддавати.

– Але все-таки продюсери хочуть якогось масового успіху, але поки не дуже складається. «Сказане весілля», «Я, ти, він, вона» – фільм, який...

– Зняв наш президент.

– Він там співрежисер, співпродюсер. До речі, про міф. «Слуга народу» всім відомий. Він створив міф, і народ за нього проголосував. Я маю на увазі у науковому розумінні, бо у побутовому міф – це брехня. Насправді міф – це концентрована правда. Будь-яка міфологія заснована на концентраті певної правди. Народ повірив і проголосував за міф. От вам доказ ефективності кіно сьогодні.

– «Я, ти, він, вона» - це зараз найкасовіший український фільм.

– Звичайно, я маю на увазі, що не тільки цей фільм був в основі популярності Зеленського, ще «95 квартал». Але що таке «95 квартал»? Це теж комедійний серіал. Інший приклад сучасного та успішного – Дзідзьо, Михайло Хома. Згадайте Чарлі Чапліна. Скільки фільмів – скрізь однаковий Чарлі. Він майже не міняється, просто у різних ситуаціях. Дзідзьо мені подобається як актор, хоча, по-моєму, вже занадто експлуатують цей образ. Я б на його місці трошки б стримувався. Можливо, я помиляюся. Повторюю: маскультівський

кінематограф повинен бути. Якщо кіно тільки для інтелектуалів, то воно працює тільки на невеликий сегмент аудиторії.

– Водити школярів на сеанси патріотичного кіно, як у нас це практикували принаймні кілька років? Це радянська традиція, чи ефективна та доречна вона зараз?

– Знаєте, я ж радянська людина, більшу частину життя прожив у Радянському Союзі. Зрозуміло, що вчився у радянській школі. Це Олександрія, Кіровоградська область. Виходили зі школи, йшли колоною в кінотеатр імені Кірова тоді. Ходили іноді на усілякі дурниці, але, наприклад, нас водили на фільм «Війна та мир» Бондарчука, бо у програмі російської літератури був знаменитий роман Льва Толстого. Ясно, що невеликий ефект від цих колективних переглядів. Я вчора на цю тему говорив зі своїм колегою. У 1990 році я був в Америці. Це була так звана народна дипломатія. Ми жили по квартирах. І господарі, які приймали, американці, взяли мене в поїздку. Їхній син закінчував школу, вони оглядали коледжі. Я дивився програми цих коледжів. Там скрізь був курс «Кіно та фотографія». У нас досі цього немає, якісь елементи вже впроваджуються. У Європі, Америці це виховується. Цю мову треба вчити. Англійську ви ж вчите? Кіно теж має свою мову, це теж треба розуміти.

– Тобто краще вчити кіно як предмет, аніж водити в кінотеатри?

– От я, наприклад, підписаний на Netflix. Він мною керує – людиною, яка займається кіно та знає чимало.

– «Ви маєте подивитись все», – Netflix постійно мені це постійно говорить.

– Потрібно дивитись, але треба вміти дивитись, вчитись.

– Це, до речі, не відштовхує від українського кіно? Це має зворотний ефект? Нас ведуть на кіно, часто нудне, яке нам не подобається.

– Наприклад, фільм «Крути». Зразок, як на мене, невдалого патріотичного кіно. Хлопці, які в Крутах стали на захист України – безумовно герої. Але у фільмі вони ніякі. Там герой – це негативний персонаж, він добре зіграний Віталієм Салієм.

– Просто актор дуже класний.

– І драматургійно він прописаний цікавіше. Ті, хто герої, вони ніякі, навіть не запам'ятовуються. Там навіть обличчя нема як таких.

– А це є прикладом радянського ура-патріотизму?

– Ну, так.

– **А чому так відбувається? Достатньо молодий режисер, здається, йому в межах сорока років. Де вони цього набираються?**

– Я думаю, що він просто взявся за чужий йому матеріал, це ж очевидно. Сьогодні іноді роблять фільми за принципом «косо, криво, аби живо». Я завжди наводжу приклад Лариси Кадочникової, яка зіграла головну жіночу роль у «Тінях забутих предків». Вона була актрисою театру «Современник». Успішна, популярна. Вона відпросилася на рік! За сьогоднішніми мірками це один тиждень. Уявіть, якби тоді за таким принципом Лариса та вся група працювали, вони б не зняли таке шедевральне кіно. Тому що вони повільно опускались у глибини цієї культури, вони її ввібрали у себе. У кіно це видно. Ти мусиш проробити увесь цей матеріал, щоб він став твоїм.

– **Нині формуємо нашого національного кіногероя. Поки маємо двох - Дзідзьо та Голобородько. Більшість же - доволі нудні, плакатні та занадто ідеальні. Таке враження, що автори бояться, особливо історичних постатей, зробити якимись не такими. Чому це відбувається?**

– Ось бачите, наприклад, у росіян, які люблять міфи та їх продукують, і правильно роблять. Інша річ – як їх оцінювати. Скажімо, у нас є Довженко. Суперцікавий, драматичний, авантюрний, навіть його стосунки з першою дружиною – там стільки авантюрного, незрозумілого. Треба, щоб були історичні персонажі, але з цікавою біографією. Значущі фігури.

– **Так з них все одно нудних зроблять.**

– Залежить від того, хто буде робити. Я займаюся Довженком як мінімум 30 років. Це такий материк, який не пройдеш за ціле життя. Одна людина може такий материк сотворити.

– **Чому у нас так бояться щось погане сказати? От, наприклад, кіно про Стуса. Там дуже ідеальний герой. Дивуєшся, звідки у нього взялася дитина. Тому що складається таке враження, що він не міг займатись таким неподобством.**

– Між нами кажучи, в останній третині фільму автори взагалі забувають про Стуса. У фокус потрапляють два охоронники, які цікаві один одному. І вони забувають про Стуса. Це вже навіть смішно.

– **До речі, пара – це двоє охоронців-гомосексуалів. І мені здається, саме між цією парою є найбільше романтики у фільмі.**

– Мені здається, що режисеру ця пара просто цікавіша, ніж Стус. Не берись робити кіно про героя, який тобі нецікавий. Згадайте класичний фільм братів Васильєвих про Чапаєва. Чапаєв зовсім не ідеальний – з недоліками, смішний. Дійсно хороше кіно. Пам’ятаю, ми в дитинстві з великим задоволенням його дивилися, і не один раз. От такий герой повинен бути. Для чого його позбавляти всіх недоліків? Він весь правильний: до жінок – тільки правильно, любов у нього тільки правильна. Людина будь-яка, навіть велика, має недоліки. Тому що велика людина все одно велика у всьому. Великі помилки у неї, великі драми і таке інше. От про це і треба знімати кіно.

– У нас лишається кілька хвилин. Я хотіла запитати останнє: багато кінематографістів зізнаються, що бояться знімати еротичні сцени. Актори бояться, режисери бояться. Це теж наслідок Радянського Союзу?

– Не думаю, що це наслідок. Чого усе прив’язувати до Радянського Союзу? В основі традиційної моралі є така цнотливість. По багатьох молодих я б не сказав. Чимало актрис роздягаються без проблем. Це спадок патріархального суспільства. Зараз у нас модерну повно скрізь, зокрема і у сфері еросу. А там, де ерос, там і смерть, як відомо. Всякі драми зі смертельним відтінком.

– На цій ноті закінчуємо нашу розмову. Сергій Тримбач, кінознавець, був сьогодні з нами. Це програма «Шлях до себе». У ній розповідаємо про вплив Радянського Союзу на Україну. Наш проєкт виходить за підтримки Українського культурного фонду. Мене звати Лєна Чиченіна. До нових зустрічей.